

Hrádek nad Nisou | Detail mlýnu

Identifikační údaje

Adresa	Hrádek nad Nisou Václavice 91 463 34
Okres	Liberec
Katalogové číslo	P 102
Katastrální území	Václavice u Hrádku nad Nisou
GPS	50° 51' 46.1" 14° 54' 25.4"
Mapová značka	Holandský / Objekt bez technologie
Poloha vůči obci	600 m JV od obce
Číslo kulturní památky	47048/5-4479 z r.1966 otevřít list NPÚ
Přístupnost	Restaurace / penzion
Rok stavby	1843
Rok zániku	

Stručný popis

Mlýn holandského typu o průměru deset metrů postavil v roce 1843 tesař Josef Scholze za pomoci zednického mistra Kunze. Důvodem stavby byl neobyčejně suchý rok 1842. Mlýn měl dvě mlecí složení a šrotovník. Krupník se neosvědčil, místním lidem kroupy nechutnaly. Provoz mlýna však začal brzy upadat, neboť sedláci vozili obilí na mletí do Žitavy. Posledním mlynářem byl v letech 1870-75 Gotthelf Bernát, který současně provozoval i pekárnu. Od roku 1875 se jen šrotovalo, v roce 1890 byla sundána křídla a provoz ustal úplně. V roce 1909 sloužila budova jenom jako polní stodola. V sedmdesátých letech minulého století zbyly z mlýna jen obvodové zdi bez střechy. V posledních letech majitel mlýn opravil, omítnul a tím budovu zachránil. Bohužel části mlýnského zařízení např. lub ležely ještě nedávno venku bez ochrany. Mlýn nyní slouží k rekreaci a působí v terénu dobrým, důstojným dojmem.

Pokorný:

Neobyčejně suchý rok 1842 byl pohnutkou k stavbě zděného větrného mlýna ve Václavicích, zvaného někdy i po blízké osadě Uhelná (Kohlige). Vystavěl jej v letech 1842 až 1843 Josef Scholze, tehdy majitel hospodářství čp. 95 ve Václavicích, vyučený tesař (505). Mlýn byl postaven na pozemkové parcele č. 1529 (stavební parcela č. 229) asi 850 m na SZ od kostela ve Václavicích a asi 800 m od saské hranice, nejbližší zde od mlýna směrem na SZ (506). Mlýn měl dvě složení, mlel obilí i šrotoval; semlel ročně 14 až 16 tisíc měřic obilí (507). Mlýnek na krupici, který tu Scholze vystavěl, se neosvědčil. Syn J. Scholze, Filip, vystavěl vedle mlýna obytné stavení (čp. 91), stavební parcela č. 229/2 (508) a po roce 1860 mlýn propachtoval. Vystřídalo se tu několik pachtýřů. Domek čp. 91 vyhořel v roce 1869, ale byl obnoven. Od druhé poloviny 70. let se v mlýně už jen šrotovalo, mlýn upadl a uprostřed 90. let 19. století byla mu odňata křídla. Po roce 1909 byl mlýn přeměněn na seník (509).

Kruhový půdorys někdejšího větrného mlýna a při něm (na SZ od mlýna) obytné stavení zaznamenává ještě státní mapa z roku 1952 (510). Pozemky náležely JZD (511), dnes je obhospodařuje státní statek Hrádek n. N., hospodářství Grabštejn. Budova větrného mlýna je v dezolátním stavu, bez střechy, zachovalé je dosud zdivo (513).

(505) F. Köhler-F. Thomas, Die Windmühlen in Hohenwalde und Wetzwalde, MVHJIG, ročník 6/1912, 114.

(506) SÚA IS, Boleslavsko 538, stav roku 1843, list II.

(507) Žádost J. Scholzeho z roku 1846, aby bylo zakázáno dovážet tuzemské obilí k semletí do Saska.

(508) GÚ-ÚAGK, SK, katastrální mapa i.č. 8993/2, Wetzwalde, 1886, list 2.

(509) Přesto je vyznačen jako mlýn roku 1915 v katastrální mapě (GÚ-ÚAGK, SK, katastrální mapa i.č. 8298/2, 1915 list 2, Václavice).

(510) GÚ-ÚAGK, Státní mapa 1:5000 – odvozená, list Liberec 8-1, 1952.

(511) GÚ-ČSAV, VM-Č, sdělení rady MNV ve Václavicích z 15.2. 1956, čj. 166-37/56.

(512) Státní mapa 1:5000 – odvozená, list Liberec 8-1, 1952.

(513) Sdělení MNV ve Václavicích (Führbacherová, J. Pazdera) z 10.8. 1970, čj. 298/70 (GÚ-ČSAV, VM-Č).

HISTORIE MLÝNA VE VÁCLAVICÍCH-UHELNÉ (Wetzwalde-Köhlig)

zpracováno dle dobových zápisů zachráncem a majitelem mlýna v letech 1974-1999

panem Jiřím Fantou z Liberce

1812 – příchod Josefa Scholze do Václavic z pobytu v cizině, kde se vyučil tesařem. Zakoupil dům č.p. 73, který potom vyměnil za hospodářství č.p. 95. Pocházel z krčmy (něm. der Kretscham) v Ober-Bernsdorfu u Frýdlantu (Horní Ránsnice). Nemí ale jisté, jestli se nejedná o Berzdorf (Pertoltice) nebo možná dokonce Bertsdorf u Žitavy.

1839 – poblíž již neexistujícího dřevěného statku č.p. 95 a místa, odkud byl těžen kámen na stavbu větrného mlýna postavil J. Scholze dosud stojící zděný dům č.p. 235, u něhož dodnes stojí socha sv. Jana z Nepomuku.

1842-43 – velmi suchý rok stál u zrodu myšlenky na stavbu větrného mlýna. Stavitelem či zednickým mistrem byl mistr Kunze z Hrádku, který měl k sobě 3 zedníky: pánové Jung st., Jung ml. a Volmann. Stavební náklady činily 2 000 zlatých, denní mzda dělníků byla 40 krejcarů, žerňovy z Johnsdorfu v Sasku.

Od roku 1847 byl mlynářem asi hlavně nejstarší syn Filip, který sám měl 7 dětí.

1860 - 25. července, na svátek sv. Jakuba byl Josef Scholze utlučen sousedkou Teresíí Wollmannovou, která několik dnů předtím zesílila. J. Scholze skončil za 28 hodin. Filip, nejstarší z jeho 6 synů, bez otcovy pomoci na vše nestačil a začal mlýn pronajímat zároveň s domkem č.p. 91, který vedle vystavěl.

1864 – během vichřice nad Chrastavou uhodil blesk do mlýna. Oheň byl uhašen a poškozená hřídel vyměněna.

1869 – poté, co byl domek po požáru obnoven, se v něm vystřídali 3-4 nájemci, z nichž první Meder ze Saska měl také 7 dětí.

1870 – obnovený domek byl pronajat Gotthelfu Berndtovi ze Saska, který zřídil v roce 1875 v č.p. 235 pekařství.

Gotthelf Berndt byl původně pekařem a mlynářem v Sommerau (do r. 1945 okres Žitava, od té doby součástí Polska). Do č.p. 235 přesídlil 29.11.1875. Berndtovi pekařství se dařilo, ale mlynářství se pozvolna omezovalo jen na šrotování a v polovině 90. let 19. století byla mlýnu odňata křídla.

1909 – mlýn byl přestavěn na seník. Nájemcem se stal Bernard Thiele. V tomto roce zemřel nejmladší syn Josefa Scholze Bernard, který neměl žádné děti. Majitelem mlýna zůstal Bernardův bratr Josef, který byl starostou Václavic v letech 1890-1907.

1948 – Poslední majitelkou byla paní Scholzová, již byl mlýn zkonfiskován státem.

Otcem použité prameny:

Mitteilungen Vereines für Heimatskunde r. 1910-11-12 (PA 468 A)

Karl Kühn: Topografie hist. Denkmals (B 1891a)

Další osudy mlýna:

1973 – Jiří Fanta objevil ruiny větrného mlýna a přilehlého domku (dříve č.p. 91) a rozhodl se mlýn zachránit. Z mlýna zůstalo pouze obvodové zdívko a zbytky krovu, vnitřek mlýna byl zarostlý stromky a keři. Ve zbytkách krovu (viz foto) hnízdily vzácné sovce sněžné. Z domku zůstaly pouze zbytky obvodového zdíva. V jeho sklepech později sídlila liščí rodinka.

1965 - Mlýn byl evidován Státní památkovou péčí pod č. 36122/2-2544

30. srpna 1973 vydal Okresní konservátor státní památkové péče PhDr. Josef Václav Scheybal Jiřímu Fantovi ze Stavoprojektu Liberec souhlas k vyhledání historických skutečností o stavbě na parcele katastr. čísla 1529 v obci Václavicích.

PhDr. J. V. Scheybal byl významný malíř, grafik, ilustrátor, historik umění a uznávaný etnograf působící v letech 1965-1988 v Severočeském muzeu v Liberci. Zabýval se mapováním lidové architektury severních Čech, pomáhal například při rekonstrukci známého Kopicova statku. Jiří Fanta u něho našel oporu ve snaze o zachování původního rázu mlýna. Pochopení našel také u paní Makuševové z odboru kultury ONV Liberec.

V lednu 1974 schválil odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství Okresního národního výboru (dále ONV) v Liberci prodej mlýna v majetku Československého státu – Městského národního výboru (dále MNV)

Václavice Jiřímu a Haně Fantovým. Se souhlasem Státního statku Hrádek nad Nisou v březnu 1974 zřídil MNV

Václavice manželům Fantovým právo osobního užívání pozemků, na nichž byla přístupová cesta k mlýnu.

Kupní smlouvu uzavřel 1. dubna 1974 se stali manželé Fantovi vlastníky mlýna.

2. září vydal okresní hygienik ONV v Liberci souhlas s rekonstrukcí mlýna. Jiří Fanta byl projektantem a

zpracovatelem projektu rekonstrukce.

2. října 1974 bylo Odborem výstavby a územního plánování Okresního národního výboru v Liberci vydáno

povolení k provedení projektových prací na rekonstrukci větrného mlýna na rekreační objekt.

červen 1975 – mlýn je zastřešen a opatřen hromosvody

Jiří Fanta vycházel z dochovaných materiálů o obdobných mlýnech v kraji, například o mlýně v Ruprechticích.

Střecha měla být po jejich vzoru pokryta dvojitým štípaným borovým šindelem, to se však nepodařilo realizovat.

1978 – Odborem kultury ONV v Liberci přidělena dotace na rekonstrukci, údržbu a záchranu mlýna.

V dalších letech probíhaly práce hlavně uvnitř: dvě patra, schodiště, schodišťový sloup, omítky.

V první polovině 80. letech byla vysázena řada 11 topolů, aby mírnily vítr, který dříve poháněl mlýnské lopatky.

Otec se také potýkal s překážkami danými do velké míry tehdejšími společenskými poměry. Sehnat řemeslníky,

kteří by odvedli kvalitní zakázkovou práci na míru, byl mnohdy nad lidský úkol. Zaměstnanci státního statku,

kteří obhospodařovali přilehlá pole, těžkými zemědělskými stroji opakovaně rozrývali přístupovou cestu natolik,

že nebylo možné se k mlýnu kolikrát ani dostat. Na našich pozemcích také nejednou bez našeho vědomí

proběhlo cvičení lidových milicí.

Manželé Fantovi mlýn prodali v říjnu 1999 a tím skončil sen mého tatínka o podzimu jeho života stráveném na

mlýnské samotě.

Dopsala: Veronika Nürnbergerová.

Pokorný:

Neobyčejně suchý rok 1842 byl pohnutkou k stavbě zděného větrného mlýna ve Václavicích, zvaného někdy i

po blízké osadě Uhelná (Kohlige). Vystavěl jej v letech 1842 až 1843 Josef Scholze, tehdy majitel hospodářství

č.p. 95 ve Václavicích, vyučený tesař (505). Mlýn byl postaven na pozemkové parcele č. 1529 (stavební parcela

č. 229) asi 850 m na SZ od kostela ve Václavicích a asi 800 m od saské hranice, nejbližší zde od mlýna směrem

na SZ (506). Mlýn měl dvě složení, mlel obilí i šrotovál; semlel ročně 14 až 16 tisíc měřic obilí (507). Mlýnek na

krupici, který tu Scholze vystavěl, se neosvědčil. Syn J. Scholze, Filip, vystavěl vedle mlýna obytné stavení (čp.

91), stavební parcela č. 229/2 (508) a po roce 1860 mlýn propachtoval. Vystřídalo se tu několik pachtýřů.

Domek čp. 91 vyhořel v roce 1869, ale byl obnoven. Od druhé poloviny 70. let se v mlýně už jen šrotovalo, mlýn

upadl a uprostřed 90. let 19. století byla mu odňata křídla. Po roce 1909 byl mlýn přeměněn na seník (509).

Kruhový půdorys někdejšího větrného mlýna a při něm (na SZ od mlýna) obytné stavení zaznamenává ještě

státní mapa z roku 1952 (510). Pozemky náležely JZD (511), dnes je obhospodařuje státní statek Hrádek n. N.,

hospodářství Grabštejn. Budova větrného mlýna je v dezolátním stavu, bez střechy, zachovalé je dosud zdívko

(513).

(505) F. Köhler-F. Thomas, Die Windmühlen in Hohenwalde und Wetzwalde, MVHJIG, ročník 6/1912, 114.

(506) SÚA IS, Boleslavsko 538, stav roku 1843, list II.

(507) Žádost J. Scholzeho z roku 1846, aby bylo zakázáno dovážet tuzemské obilí k semletí do Saska.

(508) GÚ-ÚAGK, SK, katastrální mapa i.č. 8993/2, Wetzwalde, 1886, list 2.

(509) Přesto je vyznačen jako mlýn roku 1915 v katastrální mapě (GÚ-ÚAGK, SK, katastrální mapa i.č. 8298/2,

1915 list 2, Václavice).

(510) GÚ-ÚAGK, Státní mapa 1:5000 – odvozená, list Liberec 8-1, 1952.

(511) GÚ-ČSAV, VM-Č, sdělení rady MNV ve Václavicích z 15.2. 1956, čj. 166-37/56.

(512) Státní mapa 1:5000 – odvozená, list Liberec 8-1, 1952.

(513) Sdělení MNV ve Václavicích (Führbacherová, J. Pazdera) z 10.8. 1970, čj. 298/70 (GÚ-ČSAV, VM-Č).

Architektura

Stav nemovitosti	Zcela přestavěn - bez historické hodnoty
Typ	Holandský
Dominantní stavební konstrukce	Zděná - kamenná
Historické prvky	
Parametry	

Technologie

Technologické vybavení	
Popis technologického vybavení	
Technologické vybavení	
Stopy po neexistující mlýnské technologii	
Doplňkový provoz	
Doplňkový provoz - popis	
Historické prvky	
Parametry	

Literatura a prameny

Zajímavosti

Ostatní

O větru a větrných mlynářích v Uhelné

Lidé mají zálibu ve větrných mlýnech. Jako kdyby měli škodolibou radost, že někdo dokázal spoutat vítr, neuchopitelný a neviditelný živel, který jim jindy klepe stříškami na komínech a vhání prach do očí. Stovky turistů a potulných vandráků již okouněly u krásného větráku v Uhelné, chodily okolo a marně hledaly lopatky, zamoučeného větrného mlynáře a jeho dcery. Nakonec se jen tak pro štěstí dotkly mlýnského kamene venku a smutně odcházely do polí. Doba větrných mlynářů v Uhelné totiž již dávno minula.

Dlouhou dobu nikdo nic o větrném mlýně v Uhelné nevěděl, všichni znalci a vlastivědní badatelé odkazovali jen na jakési neurčité prameny, které měly existovat, nikdo je však nikdy přesně neoznačil. Teprve nedávno jsem v jedné staré ročence téměř náhodou narazil na kompletní historii této zvláštní kruhové stavby holandského typu, která jako podivný větrný maják stojí osamocena v polích táhnoucích se až k Václavicím.

Právě ve Václavicích prý kdysi žil jistý Josef Scholze, sedlák, truhlář a podnikavec, který zamlada prošlapal půlku Evropy a leccemus se přiučil. Později, někdy na počátku 19. století, se usadil na gruntě č. p. 95 ve Václavicích. Ve velmi suchém roce 1842, kdy vyschly téměř všechny potoky a zastavila se kola vodních mlýnů, si vzpomněl na své cesty Evropou a v hlavě se mu zrodila myšlenka spoutat vítr a využít jej ku prospěchu sobě i ostatním.

Vybral si pořádně větrné místo na svahu malého kopečku nad vsí, zvaného Pískové návrší (Sandhübel), a z lomu za svým statkem tam nechal navozit dostatek stavebního kamene. A protože takový mlýn musí být stavba bytelná, pozval z Hrádku zednického mistra Kunzeho a tři pomocníky a ti se dali do díla. Postavili obvodové zdi a Scholze sám jako vyučený a široko daleko uznávaný mistr tesařský osobně vyhotovil veškeré dřevěné součásti stavby i mlecího zařízení.

V mlýně byly dvě mlecí soustavy, šrotovník obilí, prosévačka, vše poháněné důmyslným soukolím napojeným na lopatky, otáčené zadarmo větrem. Později Scholze ve mlýně zavedl i výrobu krup, ta se ale neosvědčila a byla zakrátko zrušena.

Kroupy se zelím asi lidem na Uhelné příliš nevoněly. Historické prameny nezapomínají na žádný detail z popisu stavby a jejího budování. Například pečlivě a z dnešního pohledu zcela zbytečně zaznamenávají, že denní výplata zedníků byla 40 krejcarů a že v té době se obvykle ročně v kraji semlelo 15 000 korců obilí. Uvádějí i, že drahé a pečlivě vyrobené mlýnské kameny pocházejí z pískovcových lomů v nedalekém saském Jonsdorfu.

Větrnému mlynáři Scholzemu se zpočátku dařilo, kromě toho, že měl slušný příjem ze svého hospodářství, plynuly mu i nezanedbatelné příjmy z toho, že u něj sedláci z okolí mleli obilí. Za dva roky však přišly do mlýna bídné časy, velká část obilí z Hrádecka se po zkušenostech ze suchého roku 1842 vozila na mletí do Žitavy, navíc byly vystavěny i další mlýny v Chotyni a Chrastavě, a kšeftů pro mlynáře na Uhelné tak podstatně ubylo. Kroutil se, kroutil, dokonce psal žádosti na c. a k. úřady až do Mladé Boleslavi, pod jejichž správou tehdy Uhelná spadala, prosil úředníky, aby zakázali vývoz obilí na mletí do Saska. Ale ti jeho žádosti nevyhověli, prý z důvodu jakýchsi „vyšších zájmů“, jak se píše v odpovědi, na kterou Josef Scholze musel ponížene čekat něco přes půl roku.

Zajímavé je, že roku 1847 z neznámých důvodů Scholze prodal svému synovi Philipovi jak celé hospodářství, tak i větrák. Přesto však i nadále ve mlýně pracoval, protože člověk, který dokázal spoutat vítr, jen tak neodchází na odpočinek, neutíká od rozdělané práce. Smutný větrný mlynář, vlastně již jen pouhý zaměstnanec v synově mlýně, se ze statku č. p.95 odstěhoval do výměnku u cesty (č. p. 235, u domu dodnes stojí krásná socha sv. Jana z Nepomuku, kterou zde nechal postavit roku 1855 právě Josef Scholze). Osud toho, kdo si zahrává s živly, se však brzy naplnil. Roku 1860, právě na svátek sv. Jakuba, který se v okolí hodně slavil, se do jeho komory vloudila pomatená žena ze sousedství, jakási Terezia Wollmannová, a ve spánku jej tak strašlivě zmlátila kusem dřeva, že chudák Scholze den na to zemřel. Větrný mlýn na kopci osaměl. Zdrčený syn Phillip nechtěl mít s „prokletou“ stavbou nic společného a pronajal ji jistému Mederovi, který se ihned se svými sedmi dětmi a dvěma kozami nastěhoval do domku, který Scholze nechal kdysi vedle mlýna postavit. Větrnému mlynářství však v té době bylo patrně definitivně odzvoněno, obchod se nedařil, za čas zmizel Meder, jeho děti i kozy neznámo kam a mlýn byl stále dokola pronajímán. Ještě ke všemu do stavby nejdříve udeřil blesk, později částečně vyhořela. Pokaždé se však našel někdo, kdo ji opravil.

Na lepší časy se kupodivu začalo blýskat roku 1870, kdy si mlýn a pronajal pekař Gotthelf Berndt ze Sommerau u Žitavy. Pochopil, že jej jen mlýn samotný neuživí, a důmyslně spojil mletí s pekařstvím, bydlel v domku poblíž a denně prodával vesničanům z Uhelné i Václavic několik hromad chleba. Po pěti letech se ale i on odstěhoval do výměnku č. p. 235 a zařídil si tam pekárnu. Větrný mlýn navždy osaměl, zůstal opuštěný v polích a sloužil již jen jako příležitostná šrotovna nekvalitního obilí určeného ke krmení. Na konci století byly ze stavby odstraněny lopatky a mlýn byl po několika letech chátrání přeměněn na polní stodolu. Jako sklad všeho možného sloužil i v prvé půli tohoto století, později začal neudržovaný a opuštěný objekt chátrat a od úplného zničení jej zachránilo až přebudování na ojedinelou rekreační chalupu uprostřed větrných polí.

Odchodem posledního mlynáře z Pískového návrší však historie věčného spoutávání větru v Uhelné rozhodně nekončí. I později zde lidé na zahradách měli malé větrné mlýnky, které sloužily k pohánění ledasčeho. Sílu větru se dokonce rozhodla využít i vodárenská společnost pečující o místní bohaté prameny. Roku 1910 nechala zřídit na začátku obce napravo od cesty, na místě, kde je dnes betonová skruž, velké americké větrné kolo, napojené na vodní pumpu. Tento pro zdejší kraj vskutku nezvyklý větrný mlýn na čerpání vody s moderní konstrukcí se objevuje ještě na mapách z období 1. republiky. Těžko říci, jak skončil, pravděpodobně byl odstraněn, možná jej skácel vítr. Měl už asi dost toho nekonečného otáčení lopatkami.

Hradecké obce - Uhelná, Martin Řeháček, 1999

Fotogalerie

Základní obrázky

Historické fotografie a pohlednice

Současné fotografie - objekt v krajině

